

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Bydgoszcz, dnia 31 października 2019 r.

Poz. 5646

UCHWAŁA NR X/70/2019 RADY POWIATU TORUŃSKIEGO

z dnia 24 października 2019 r.

w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Toruńskiego na lata 2019-2022

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 i art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 511) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.¹⁾), po uzyskaniu pozytywnej opinii Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Toruńskiego na lata 2019-2022”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Toruńskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Przewodniczący Rady
Powiatu Toruńskiego

Paweł Polikowski

¹⁾ Zmiany niniejszej ustawy zostały ogłoszone w: Dz. U. z 2018 r. poz. 2245, z 2019 r. poz. 730 i poz. 1696.

Załącznik Nr 1 do uchwały Nr X/70/2019
RADY POWIATU TORUŃSKIEGO
z dnia 24 października 2019 r.

**POWIATOWY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
POWIATU TORUŃSKIEGO
NA LATA 2019 – 2022**

Wstęp

Obowiązek opracowania Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami wprowadza ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.).

Zgodnie z art. 87 ust. 1 w/w ustawy: Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

W ust. 2 wpisano, że celem Programu, o którym mowa w ust. 1 jest szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 6) określanie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;

W ust. 3 Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W ust. 4 Program, o którym mowa w ust. 3, jest ogłoszony w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

W ust. 5 Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

W ust. 6 Sprawozdanie z realizacji zadania wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Opracowując niniejszy Program przyjęto zadania należące z mocy ustawy do obowiązków powiatu oraz zarysowano ogólną politykę powiatu toruńskiego w dziedzinie opieki nad zabytkami, nie naruszając przy tym kompetencji poszczególnych gmin i praw właścicieli.

Przedmiotem opracowania „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Toruńskiego na lata 2019-2022” jest dziedzictwo kulturowe, na które składają się wytwory, osiągnięcia człowieka i elementy przyrodnicze, decydujące o walorach regionu w granicach administracyjnych powiatu oraz określenie głównych zadań i kierunków działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami, w tym wskazanie sposobów realizacji stosownych działań organizacyjnych i finansowych jak też upowszechnianie wiedzy o zabytkach. Program ten, jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w powiecie. Nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania z Programu mają stać się nie tylko prywatni właściciele, użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy powiatu, dlatego głównym odbiorcą Programu jest lokalna wspólnota samorządowa, a dla realizacji tego założenia coraz większy nacisk kładzie się na aktywizację lokalnych środowisk samorządowych, które poprzez działania edukacyjne, ma też wzbudzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. W ramach budowy nowoczesnego oblicza społeczeństw, dostrzega się potrzebę pogłębiania

świadomości społeczeństwa w oparciu o fundamenty miejscowych tradycji kulturowych. Społeczna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną, dlatego lokalna tradycja jest szczególnie cennym dziedzictwem kulturowym, składa się ze splotu wydarzeń w kontekście dziejowym i zachowanych pamiątek (zabytki architektury i budownictwa, zabytki ruchome oraz zabytki archeologiczne). Opieka nad dziedzictwem kulturowym powinna zatem leżeć u podstaw budowania nowoczesnego społeczeństwa, świadomego swojej przeszłości, która w oczywisty sposób pomaga definiować tożsamość kulturową jako wartościowy składnik struktury współczesnego państwa. Program jako dokument strategiczny w zakresie ochrony zabytków ma pozwolić na koordynację działań polityki przestrzennej w zakresie opieki i zarządzania dziedzictwem kulturowym. Zawarto w nim wykaz zabytków znajdujących się w ewidencji i rejestrze zabytków oraz wykaz zabytków archeologicznych i stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie powiatu toruńskiego.

Opracowanie Programu ma na celu zbudowanie podstaw wspólnej polityki ochrony i opieki nad zabytkami na terenie powiatu oraz określenie zasadniczych kierunków działań gminnych oraz działań pomiędzy gminami, a organami państwa. Systematyczne wdrażanie ustaleń dokumentu powinno spowodować poprawę stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu toruńskiego. Mieszkańcy i władze powiatu powinni dbać o utrzymanie indywidualnego charakteru regionu, w tym o zachowanie indywidualności oraz zmiennych elementów zabytkowo przyrodniczych. Istotna jest również renowacja zieleni komponowanej, a także zachowanie historycznych układów urbanistycznych, ładu przestrzennego, otoczenia zabytków oraz historii regionu. Zawarte powinny być także cele dotyczące rozwoju turystyki w oparciu o istniejące zabytki oraz sposoby ich właściwego promowania.

W okresie najbliższych lat, Program realizowany będzie dostępnymi środkami prawnymi i finansowymi.

I. Podstawy prawne programu

Podstawowym dokumentem regulującym ochronę zabytków jest Konstytucja RP. Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

W polskim ustawodawstwie zagadnienia związane z zabytkami regulują następujące akty prawne:

Ustawy:

- 1) Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 995).
- 2) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.).
- 3) Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2019 r. poz. 553 z późn. zm.).
- 4) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2018 r. poz. 1983 z późn. zm.).
- 5) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2019 r. poz. 1186 z późn. zm.).
- 6) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 o muzeach (Dz. U. z 2019 r. poz. 917 z późn. zm.).
- 7) Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479)
- 8) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2204 z późn. zm.).
- 9) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2019 r. poz. 1369 z późn. zm.).
- 10) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2018 r. poz. 1945 z późn. zm.).
- 11) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2019 r. poz. 688 z późn. zm.)
- 12) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2014 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2018 r. poz. 1614 z późn. zm.).

Rozporządzenia:

- 1) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Kulturowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609 z późn. zm.).
- 2) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. 2017 r. poz. 1674).
- 3) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 r. poz. 1275).
- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110)
- 5) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2001 r. w sprawie poprowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661).
- 6) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510).
- 7) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153).
- 8) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.).

Inne:

- 1) Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego poprawiona i sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564).
- 2) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. 1976 r. Nr 32, poz. 190 i 191).
- 3) Międzynarodowa Karta Ochrony Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska), przyjęta w 1990 r. przez Międzynarodową Radę Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych (ICOMOS).

II. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce**2.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków**

Dziedzictwo kulturowe zostało objęte ochroną zadeklarowaną już na poziomie ustawy zasadniczej. **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** zawiera, iż Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

2.2. Strategiczne cele polityki państwa wynikające z programów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Ochrona, opieka i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska oraz jego życia. Ich zachowanie jest działaniem ważnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, a także ma znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Podstawowym dokumentem wyznaczającym krajową politykę w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego jest Narodowy Program kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004 – 2020.

2.3. Narodowa Strategia Kultury na lata 2004 – 2013

Założenia polityki państwa w dziedzinie ochrony dziedzictwa narodowego przedstawia dokument pod nazwą **Narodowa Strategia Kultury na lata 2004 – 2013**, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. (w 2005 r. opracowano Uzupełnienie Narodowej strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020). Za jeden z głównych priorytetów narodowej strategii rozwoju kultury określono ochronę dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochronę i rewaloryzację zabytków.

Cele nakreślone w strategii mają być realizowane przez różnorodne działania, wśród których należy wymienić:

- budowę nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków,
- kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwój turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- rozwój zasobów ludzkich,
- podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Współczesna ochrona zabytków powinna skupiać się na aktywnym działaniu ze względu na rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów. Elementy naszej spuścizny kulturowej powinny być zostać wykorzystane dla podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych.

W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w równym stopniu zadaniem Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego i instytucji kultury staje się pozyskanie środków na kulturę z funduszy strukturalnych oraz innych środków Unii Europejskiej. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny zapewnić odpowiednie środki na wkład własny do projektów realizowanych w sferze kultury.

2.4. Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+

Dokumentem wyznaczającym kierunki rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego w perspektywie do 2020 roku jest Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+. Przyjęty został Uchwałą Nr XLI/693/13 Sejmiku Województwa Kujawsko-pomorskiego z dnia 21 października 2013 r. W Strategii wskazano, że województwo kujawsko-pomorskie charakteryzuje się potencjałem środowiska naturalnego oraz różnorodnością kulturową, wynikającą z tożsamości regionalnej. W zapisie ustaleń Strategii nadrzędny charakter mają priorytety, które należy rozumieć, jako najważniejszą do realizacji potrzebę rozwojową województwa.

Priorytety realizowane są za pomocą celów strategicznych, czyli najważniejszych ustaleń operacyjnych strategii, realizujących potrzeby zidentyfikowane w ramach priorytetów rozwoju.

Przyjęto następującą misję rozwoju województwa: **Kujawsko-Pomorskie = człowiek, rodzina, społeczeństwo.**

Strategia wyróżnia priorytety rozwoju województwa:

1. Konkurencyjna gospodarka.
2. Modernizacja przestrzeni wsi i miast.
3. Silna metropolia.
4. Nowoczesne społeczeństwo.

W powyższym dokumencie zidentyfikowano osiem celów strategicznych:

1. Gospodarka i miejsca pracy.
2. Dostępność i spójność.

3. Aktywne społeczeństwo i sprawne usługi.
4. Innowacyjność.
5. Nowoczesny sektor rolno – spożywczy.
6. Bezpieczeństwo.
7. Sprawne społeczeństwo.
8. Tożsamość i dziedzictwo.

Założenia, dotyczące ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego, zawarte zostały w celu strategicznym „Tożsamości i dziedzictwo”. Celem jest zbudowanie identyfikacji regionalnej mieszkańców oraz rozpoznawalnego i pozytywnie postrzeganego wizerunku województwa na zewnątrz.

Cel strategiczny „Tożsamość i dziedzictwo” realizuje zadania dla trzech priorytetów:

- modernizacja przestrzeni wsi i miast,
- silna metropolia,
- nowoczesne społeczeństwo.

Budowanie tożsamości regionalnej to proces długofalowy, wymagający działań kompleksowych skierowanych do wszystkich mieszkańców oraz rozpoznawalnego i pozytywnie postrzeganego wizerunku województwa na zewnątrz.

Dziedzictwo regionu kujawsko-pomorskiego wymaga zachowania, odpowiedniej ekspozycji, poprawy dostępności, a także prezentacji w atrakcyjnej dla różnych osób formie. Niezbędna jest waloryzacja obiektów materialnych dziedzictwa kulturowego regionu oraz oszacowanie „wartości marketingowej” wojewódzkich zasobów przyrody i krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, koniecznych także dla budowy marki województwa. W szczególności będą wspierane przedsięwzięcia umożliwiające oryginalny, atrakcyjny, interaktywny, wielozmysłowy kontakt z dziedzictwem regionu.

III. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

3.1. Zadania i kompetencje organów powiatu w zakresie ochrony zabytków

Szczegółowy zakres zadań i kompetencji organów samorządu powiatowego w odniesieniu do problematyki ochrony dóbr kultury został uregulowany przede wszystkim w dwóch ustawach:

- Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym,
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2019 r. poz. 511) w art. 4 ust. 1 pkt 7 zawiera ogólną regulację dotyczącą wykonywania zadań publicznych o charakterze ponadgminnym, w tym zadania w zakresie kultury oraz ochrony dóbr kultury.

Zagadnienia związane z zabytkami regulują ponadto liczne akty prawne. Podstawowym jest **ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.)**. Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, szerzej określa zadania należące do organu powiatu. Zadaniem własnym jednostki samorządu terytorialnego jest sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach, do którego tytuł prawny posiada.

3.2. Zabytki nieruchome:

Zabytek nieruchomy to nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będący dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 2 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza hutami, elektrowniami, kopalniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

Na terenie powiatu toruńskiego znajdują się liczne zabytkowe kościoły gotyckie i późniejsze, zespoły pałacowo-parkowe i dworsko-parkowe, zamek krzyżacki, obiekty dawnej użyteczności publicznej, mieszkalnej i gospodarczej, zabytkowe cmentarze.

3.3. Zabytki ruchome:

Zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki, bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 3 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, sztuki użytkowej i rzemiosła artystycznego,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i porządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, medalami, odznakami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnicznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome na terenie powiatu toruńskiego wpisane do rejestrów zabytków województwa kujawsko-pomorskiego to przede wszystkim wyposażenie kościołów.

3.4. Zabytki archeologiczne:

Zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Obiektami archeologicznymi w powiecie toruńskim są stanowiska o własnej formie krajobrazowej – głównie grodziska wczesnośredniowieczne, obiekt osadniczy jako relikw osiedla obronnego kultury łużyckiej funkcjonującego jeszcze w okresie wczesnośredniowiecznym.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, ulicy, placu lub jednostki osadniczej. Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- a) wpis do rejestru zabytków,
- b) uznanie za pomnik historii,
- c) utworzenie parku kulturowego,
- d) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4. Wpis do rejestru zabytków jest działaniem administracyjnym prowadzonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek strony – właściciela obiektu, użytkownika wieczystego gruntu, na którym dany obiekt się znajduje lub z urzędu – bez wniosku strony ani też zadeklarowanej jego zgody. Do rejestru, można również wpisać otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną lub tradycyjną zabytku nieruchomego już wpisanego do rejestru zabytków. W przypadku, gdy wpis do rejestru dotyczy układu urbanistycznego lub historycznego zespołu budowlanego, nie wyklucza on wydania decyzji o wpisie położonych na tym obszarze zespołu budowlanego nie wyklucza on wydania decyzji o wpisie położonych na tym obszarze zespołów zabytków nieruchomych.

Przed dokonaniem wpisu prowadzone jest postępowanie przygotowawcze polegające na gromadzeniu informacji i materiałów dokumentacyjnych, które potwierdzają wartość danego obiektu m.in. w wyniku oględzin obiektu. Postępowanie to zakończone jest wydaniem przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji, która o ile strony nie wnoszą sprzeciwu czy uwag nabiera mocy prawnej i zabytek otrzymuje numer rejestru zgodny z kolejnym zapisem w księdze rejestru zabytków.

Rejestr zabytków dla obiektów znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.

5. Pomnik historii tym pojęciem określa się zabytek nieruchomym o szczególnej wartości historycznej, naukowej i artystycznej, utrwalonym w powszechnej świadomości i mającym duże znaczenie dla dziedzictwa kulturalnego Polski. Jest jedną z czterech form ochrony zabytków w Polsce, określonych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 7). Status pomnika historii ustanawiany jest w drodze rozporządzenia przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. W treści tego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu. Lista pomników historii jest otwarta. Zawiera obiekty i obszary reprezentujące najwybitniejszą grupę zabytków, odzwierciedlającą bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego w Polsce. Należą do nich oprócz pojedynczych obiektów także zespoły staromiejskie, komponowane krajobrazy kulturowe, dzieła budownictwa obronnego, pola bitewne, kanały, zespoły budowlane czy zespoły klasztorne.

Pojęcie prawne pomnika historii wprowadziła nowelizacja ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach, uchwalona 30 maja 1990 roku, a 20 września 1994 roku pierwsze obiekty zostały uznane przez prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za pomniki historii.

6. Park kulturowy jest jedną z czterech form ochrony zabytków w Polsce określonych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 7). Chroni ona określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki wykraczające poza obszar jednej gminy, mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy, bądź związek gmin. Na obszarze parku mogą być ustanawiane zakazy i ograniczenia dotyczące m.in. prowadzenia robót budowlanych oraz działalności handlowej, przemysłowej, usługowej, rolniczej i hodowlanej, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, składania bądź magazynowania odpadów oraz umieszczania tablic, napisów i ogłoszeń reklamowych.

7. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego - termin ten określa kwestie ochrony zabytków w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Tworzenie tej formy ochrony gwarantują zapisy ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, które zawierają deklarację uwzględnienia w planowaniu przestrzennym wymagań ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Potwierdza to także ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 18 ust. 1, 2 oraz art. 19 ust. 1), która ponadto wskazuje, że w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego trzeba uwzględnić ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. Projekty i plany zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu. Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, które reprezentowane są zazwyczaj przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycję przestrzenną o walorach zabytkowych wyznaczoną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszarów o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz itp. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobrazu kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku.

Zgodnie z art. 4 ustawy ochrona zabytków podlega w szczególności na podejmowaniu przez organ administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3) udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- 4) przeciwdziałanie kradzieży zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 ustawy mowa, iż opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytków,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- 5) popularyzacja i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zgodnie z art. 12 ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.) starosta w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, może umieścić na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, że zabytek ten podlega ochronie.

8. Zabezpieczenie zabytku

Ustawodawca zgodnie z art. 50 ustawy, może:

(ust. 1) W przypadku wystąpienia zagrożenia polegającego na możliwości zniszczenia, uszkodzenia, kradzieży, zaginięcia lub nielegalnego wywiezienia za granicę zabytku ruchomego wpisanego do rejestru albo na Listę Skarbów Dziedzictwa, odpowiednio wojewódzki konserwator zabytków może wydać, a minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego wydaje, decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia.

(ust. 2) Czasowe zajęcie zabytku ruchomego polega na przekazaniu go, w zależności od rodzaju zabytku, do muzeum, archiwum lub biblioteki.

(ust. 3) W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Przepisy o gospodarce nieruchomościami stosuje się odpowiednio.

(ust. 4) Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, o którym mowa w ust. 1 lub 3:

- 1) zabytek ruchomy może być przyjęty przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze decyzji, na własność Skarbu Państwa, z przeznaczeniem na cele kultury, oświaty lub turystyki, za odszkodowaniem odpowiadającym wartości rynkowej tego zabytku;
- 1a) zabytek ruchomy wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa zostaje przyjęty przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w drodze decyzji, na własność Skarbu Państwa, z przeznaczeniem na cele kultury, za odszkodowaniem odpowiadającym wartości rynkowej tego zabytku;
- 2) zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

9. Zasady finansowania

Ustawodawca, również w art. 81 w trybie określonym odrębnymi przepisami dopuszcza udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący powiat, na zasadach określonych w odjętej przez ten organ w uchwale.

Dotacja określona w art. 77 może być udzielona w wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Dotacja w zakresie określonym w art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

1. Sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich.
2. Przeprowadzenie badań technicznych i konserwatorskich.
3. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej.
4. Opracowanie programu prac konserwatorskich lub architektonicznych.

5. Wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego.
6. Sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz.
7. Zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. Stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. Odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki.
10. Odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności.
11. Odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych.
12. Modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności.
13. Wykonanie izolacji przeciwwilgociowej.
14. Uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych.
15. Działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu.
16. Zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o którym mowa w pkt. 7-15.
17. Zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

10. Ograniczenia wysokości dotacji

Zgodnie z art. 82. łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków, bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa nie może przekroczyć wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Zadaniem z zakresu administracji publicznej jest dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru.

Organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielanych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielanych dotacjach.

Oprócz art. 87 ust. 1 i 2 ustawy dotyczącego sporządzania programu opieki nad zabytkami, o czym szerzej wspomniano we wstępie, art. 103 określa wyłącznie, iż zadaniem starosty jest powołanie na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie powołania. Funkcję społecznego opiekuna zabytków może pełnić: osoba fizyczna, której starosta wydaje odpowiednią legitymację, osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej. Jednocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.

IV. Charakterystyka uwarunkowań historycznych i geograficznych występujących na obszarze powiatu toruńskiego

Charakterystyka historyczna powiatu toruńskiego

Na ziemiach obecnego powiatu toruńskiego ludzie pojawili się prawie 10 tys. lat temu. Najpierw były to hordy koczowniczych myśliwych, potem osiadłych rolników. Podczas rozbicia dzielnicowego zaczęły wyodrębniać się Ziemia – Chełmińska i Dobrzyńska oraz Kujawy, których losy rozeszły się na początku XIII wieku. Wtedy to właśnie Książę Konrad Mazowiecki sprowadził na te ziemie rycerzy-mnichów Zakonu Krzyżackiego, by wspomogli go w walce z pogańskimi plemionami Prusów.

Krzyżacy zaczęli przybywać od 1230 roku w okolice dzisiejszej Małej Nieszawki, gdzie u wiślanej przeprawy zbudowali pierwszy zamek. Po przeprawieniu się na prawy brzeg rzeki rozpoczęli budowę

warowni i miasta Torunia. Szybko rozwijające się miasto stało się wkrótce centrum całego regionu i jednym z największych w państwie, najpierw zakonnym, a potem polskim. Toruń wywierał przemożny wpływ na charakter otaczających go ziem. Do miasta należały liczne wsie i folwarki, jak choćby Przysiek, Bielawy, Małe i Wielkie, Mokre, Trzepocz, Grębocin, Kaszczorek, Lubicz. Biegące ku miastu szlaki handlowe z ziem polskich – Dobrzynia (n/Wisłą), Wyszogrodu (Fordon), Inowrocławia, Brześcia Kujawskiego i głębi państwa zakonnego przez Brodnicę i Chełmno kształtowały układ osadniczy i komunikacyjny stanowiący do dziś szkielet powiatu

fot. Zamek Bierzgłowski - brama wejściowa

Poważniejszą rolę odegrała natomiast Chełmża, dziś jedyne miasto powiatu. Początkowo była ona siedzibą biskupstwa, którą w 1824 r. przeniesiono do Pelplina. Chełmża choć położona w cieniu dynamicznie rozwijającego się Torunia, wywierała na region istotny wpływ jako liczący się ośrodek życia religijnego, politycznego oraz społecznego, kulturalnego i gospodarczego. Kryzys państwa Zakonu Krzyżackiego i rozpoczęcie wojny w XV wieku zahamowały wcześniej widoczny, choć burzliwy, rozwój regionu na całe półwiecze. (Jedna z tych wojen, zakończona pokojem w Melnie 1442 roku, wymusiła na Krzyżakach opuszczenie lewego brzegu Wisły i zburzenie zamku w Nieszawce, zapoczątkowała zaś powstanie polskiej osady i zamku Nieszawa-Dybowo). Kiedy jednak antykrzyżacki bunt ludności - zwycięska wojna trzynastoletnia i II pokój toruński 1466 roku - przywróciły Pomorze wraz z Ziemią Chełmińską Polsce, rozpoczął się dla Torunia i regionu okres wszechstronnego rozwoju. Utrzymały się podziały graniczne, tym razem znaczące nowe województwa. Tereny dzisiejszego powiatu toruńskiego znalazły się w obrębie woj. chełmińskiego, inowrocławskiego oraz dobrzyńskiego i stan taki z małymi korektami przetrwał aż do rozbiorów u schyłku XVIII wieku.

fot. Chelmża – widok od strony jeziora

W wyniku I rozbioru (1772) północne tereny dzisiejszego powiatu zostały zagarnięte przez Prusy i podporządkowane Kamerze (zarządowi) prowincji Prus Zachodnich. Drugi rozbiór (1793) przesądził o losie Torunia, terenów za Drwęcą i starostwa dybowskiego na lewym brzegu Wisły. Zaś po trzecim rozbiorze (1795) tereny Ziemi Dobrzyńskiej weszły w obręb tzw. Prus Nowowschodnich. Po upadku Księstwa ziemie polskie znowu zostały rozdzielone. Rzekami granicznymi stały się Drwęca, na rzecz Prus w okolicach Grabowca oraz na lewym brzegu Wisły blisko granicy obecnego powiatu, Tonżyna. Symbolem 100-letnich podziałów zabórzych są np. Lubicz-Górny będący w rękach imperium rosyjskiego oraz Dolny pod panowaniem pruskiego. Paradoksalnie właśnie w tym okresie doszukiwać się należy

fot. Kościół pw. Narodzenia NMP w Kielbasinie

początków powiatu toruńskiego. Kolejny podział administracyjny z 1887 roku, odłączył część wschodnią powiatu do nowo tworzonego wąbrzeskiego.

Na przełomie XIX i XX wieku gospodarka ziem prezentowała już dobry poziom. Lokalne centrum stanowiło coraz wyraźniej Czernikowo, do którego przeniesiono z Obrowa kancelarię gminy, otwarto nową szkołę, funkcjonowało kółko rolnicze. Uruchomiona dwadzieścia lat wcześniej jedna z najstarszych w Polsce, linia kolejowa łącząca Bydgoszcz z Warszawą, ożywiła gospodarkę i ściślej związała z Toruniem i ziemiami powiatu, tereny na lewym brzegu Wisły. Szybko rozrastała się też Chełmża, stając się ważnym ośrodkiem przemysłowym regionu, ożywił się także gospodarczo graniczny Lubicz.

Tereny byłego zaboru rosyjskiego odzyskały niepodległość pod koniec 1918 roku, pruskiego w styczniu 1920 roku, gdy na mocy decyzji zwycięskich mocarstw przejmowały je wojska polskie. Toruń stał się stolicą województwa pomorskiego i utworzonego również powiatu toruńskiego. W II RP powiat ten obejmował dwa miasta i 69 gmin z ziem byłego zaboru pruskiego. Leżące za Drwęcą tereny gmin Osówka, Mazowsze, Czernikowo wchodziły w skład powiatu lipnowskiego w woj. warszawskim, który to powiat włączono do pomorskiego dopiero w 1937 roku.

Po wkroczeniu wojsk niemieckich w 1939 r., luźne grupy volksdeutscheów rozpoczęły masowe aresztowania, samosądy i egzekucje Polaków. Podobny los spotkał także Żydów. Liczne Miejsca Pamięci Narodowej w prawie stu punktach Torunia i powiatu są świadectwem nieszczęść i barbarzyństwa tej wojny. Wyzwolone w końcu stycznia i początkach lutego 1945 roku tereny powiatu przejmować zaczęła polska administracja, borykająca się z wieloma trudnościami, ponieważ straty wojenne były bardzo dotkliwe. Mimo, iż rolnictwo ponad miarę dźwigało ciężar industrializacji kraju, stosunkowo szybko udało się w powiecie (ok. 40% ziemi państwowej i spółdzielczej) uzyskać liczącą się w skali kraju wydajność. Modernizowana sieć dróg z nierozłącznymi na nich liniami PKS stała się ważnym czynnikiem mobilności mieszkańców w obliczu rosnącego szybko w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych przemysłu Torunia i wzrostu miejsc pracy także w zakładach Chełmży i pozostałych gminach.

W roku 1975 uległy likwidacji powiaty, zaś tworzące go do tej pory gminy znalazły się w granicach województwa toruńskiego, co trwało do 1998 roku. Od 1 stycznia 1999 roku powołany został ponownie powiat toruński.

Charakterystyka geograficzna powiatu toruńskiego

Powiat toruński powstał w 1999 roku w wyniku przeprowadzonej reformy administracyjnej kraju. Zlokalizowany jest w samym sercu województwa kujawsko-pomorskiego. Łączy w sobie, (na 1 230 km²), aż trzy historyczne regiony Polski: Kujawy, Ziemię Dobrzyńską i Ziemię Chełmińską. Dzięki temu jest wyjątkowo ciekawy i zróżnicowany pod względem geograficznym i środowiskowym. Powiat toruński okalający centralnie położone miasto Toruń, złożony jest z 15-tysięcznego miasta Chełmża oraz ośmiu gmin wiejskich: Chełmża, Czernikowo, Lubicz, Łubianka, Łysomice, Obrowo, Zławieś Wielka i Wielka Nieszawka (w których skład wchodzi 207 miejscowości wiejskich i 130 sołectw).

Powiat graniczy z powiatami: aleksandrowskim, bydgoskim, chełmińskim, golubsko-dobrzyńskim, inowrocławskim, lipnowskim i wąbrzeskim. W ujęciu hydrograficznym powiat toruński leży w dorzeczu Wisły. Z dopływów Wisły, mających swoje ujście w powiecie toruńskim, najważniejszymi są:

Prawobrzeżne dopływy:

- Struga Mień – ujście 703,70 km Wisły,
- Drwęca – 728,40 km Wisły,
- Struga Toruńska – ujście 735,30 km Wisły,
- Kanał Górny – ujście 765,20 km Wisły.

Lewobrzeżne dopływy:

- Struga zielona – ujście 748,10 km Wisły

Stosunki wodne na terenie powiatu tworzone są również przez jeziora i oczka jeziorne. Największe z nich to Jezioro Chełmżyńskie, leżące w dorzeczu rzeki Fryby. Należy ono do typowych jezior rynnowych, a składa się z głównej rynny i prawie równoległej do niej południowej odnogi. Jest to zbiornik o powierzchni 2,71 km², długości 6 100 m, szerokości 600 m i maksymalnej głębokości 27,10 m. Spośród innych, o wiele mniejszych jezior, na uwagę zasługują jeziora: Dzikowo, Grodno, Kijaszkowo, Kamionki, Osiek, Steklin i Zacisze.

Źródło: powiattorunski.pl

Obszary leśne na terenie powiatu toruńskiego zajmują łącznie 34 367 ha, co stanowi 29% ogólnej powierzchni.

Klimat powiatu toruńskiego należy do strefy klimatów pośrednich między wpływami kontynentalnymi, a oceanicznymi, ze średnio modyfikującym wpływem Morza Bałtyckiego. Cechą charakterystyczną jest stosunkowo ciepła zima (trwająca 79 dni), wczesna, ale chłodna i sucha wiosna (55 dni), krótkie lato (101 dni) i długa pogodna jesień (64 dni). Generalnie obszar powiatu charakteryzuje się bardzo niskimi opadami, jednymi z najniższych w kraju. Kotlina Toruńska otwarta jest w sposób zdecydowany na wiatry zachodnie, południowo-zachodnie i wschodnie, w związku z czym występuje w tym pasie stosunkowo silne przewietrzenie. Średnia roczna prędkość wiatru wynosi 2,99 m/s. Zachmurzenie osiąga roczne minimum w okresie sierpień – wrzesień, maksimum zaś osiąga od listopada do grudnia. Najlepsze usłonecznienie występuje w czerwcu. Ilość dni pogodnych utrzymuje się na średnim poziomie 32 dni, co stanowi 8,7% w skali roku, a pochmurnych na poziomie 152 dni, czyli 41,6% w skali roku. Średnia temperatura roczna wynosi + 7,9°C. W styczniu średnią temperaturą jest minus 2,5°C, natomiast w lipcu dochodzi ona do + 18,1°C. Wielkość opadów na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci ulega znacznym wahaniom. Roczna suma opadów nie przekracza pułapu 500 550 mm, przy czym ich minimum, wynoszące 23,1 mm, przypada na miesiąc luty, a maksimum (85,1 mm) – na miesiące czerwiec i lipiec. Sezon wegetacyjny trwa około 220 dni. Jego początek przypada zazwyczaj na drugi dzień kwietnia, a koniec – na 7 listopada.

Bogactwo historii i zabytków oraz walory przyrodnicze i turystyczne stwarzają niepowtarzalny klimat. Godne zwiedzania i poznania są ruiny zamków, wczesnośredniowieczne sanktuaria, zabytkowe kościoły, przydrożne kapliczki i urokliwe zespoły pałacowo-parkowe. Piękne jeziora to atrakcyjne miejsca dla wędkarzy, wodniaków oraz turystów szukających wypoczynku na łonie natury. Zróżnicowana rzeźba terenu oraz osobliwość przyrody stanowią tło dla cennych zabytków architektury i urbanistyki. Odwiedzając powiat toruński można skorzystać z wielu atrakcji jakie przygotowały dla turystów

poszczególne gminy. Obrazu dopełniają piękne lasy, liczne rezerваты przyrody i obszary chronionego krajobrazu, tereny przybrzeżne, pomniki przyrody i wiele innych urokliwych miejsc.

Zespoły pałacowo-parkowe

W bogatym krajobrazie kulturowym Powiatu Toruńskiego szczególną rolę odgrywają pełne uroku i wewnętrznego ciepła zespoły pałacowo-parkowe, będące odzwierciedleniem bogatej historii i lat świetności ziem powiatu. Są to obiekty o ogromnie ważnej funkcji

fot. Pałac w Gronowie

ekologicznej i jednocześnie kulturowo-historycznej, stanowiące enklawy zieleni w często rozległych, wypłaszczonych, bezleśnych terenach uprawowych. Na przestrzeni wieków powstało wiele wspaniałych założeń pałacowo-parkowych według projektów najznakomitszych, nie tylko polskich twórców. Architektoniczny krajobraz kształtowali wielcy właściciele ziemscy mający tu swoje posiadłości rodowe. Do dnia dzisiejszego dotrwało wiele rezydencji barokowych, klasycystycznych bądź neogotyckich zasługujących na wyróżnienie. Najpiękniejsze i najbardziej wartościowe zespoły pałacowo-parkowe stanowią obiekty w Turznie (gmina Łysomice), Nawrze, Pluskowęsach (gmina Chełmża), Gronowie (gmina Lubicz), Obrowie (gmina Obrowo)

Gotyckie kościoły

Powiat Toruński charakteryzuje się także nagromadzeniem miejsc kultu religijnego. Najstarsze sanktuaria sięgają swoją genezą nawet XII wieku. Wiejskie, gotyckie kościoły już od dawna traktowane są jako miejsca godne zwiedzania.

fot. D. Pach - Konkatedra pw. Św. Trójcy w Chełmży

Stanowiąc doskonały przykład regionalnej architektury średniowiecza stają się coraz częstszym celem wycieczek turystycznych. Do najciekawszych obiektów tego typu należy konkatedra pw. Trójcy Św. w Chełmży, najstarszy zabytek ceglany na obszarze ziemi chełmińskiej, oraz wybudowane na przełomie XIII i XIV wieku: kościół pw. św. Janów w Świerczynkach, kościół pw. Św. Mikołaja w Chełmży, kościół pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Przecznie, kościół Wniebowzięcia NMP w Dźwierźnie, kościół św. Mikołaja w Papowie Biskupim, kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Grzywnie, także pochodzący z XIV wieku kościół pw. Narodzenia NMP w Kiełbasinie i kościół Św. Bartłomieja w Czernikowie.

Kościół pw. Św. Janów w Świerczynkach

Zamki

Na terenie powiatu zachowały się też pozostałości trzech zamków. Pierwszy z nich znajduje się w Zamku Bierzgłowskim (gm. Łubianka) i pochodzi z lat 1260-1270. W latach 1270-1415 był on siedzibą komturstwa, po czym został wcielony do komturstwa toruńskiego. Z kolei w Małej Nieszawce zachowały się ruiny zamku, który Krzyżacy zaczęli wznosić wkrótce po przybyciu na te tereny w 1230 r. W zamku tym rezydował pierwszy na ziemiach polskich komtur krzyżacki. Po pokoju mełneńskim, podpisanym w 1422 r. Krzyżacy zobowiązali się wobec króla Władysława Jagiełły do zwrotu części lewego brzegu Wisły (okręg nieszawski) i zburzenia zamku w Nieszawie, co uczynili w latach 1423-1424. Do dziś zachowały się fundamenty krzyżackiej warowni nad Wisłą. Ruiny średniowiecznego zamku znajdują się również w Złotorii. Zamek został wybudowany prawdopodobnie z inicjatywy króla Kazimierza Wielkiego w II połowie XIV w.

fot. Zamek Bierzgłowski

Miejsca Pamięci Narodowej

O bolesnych wydarzeniach ostatniej wojny przypominają natomiast liczne Miejsca Pamięci Narodowej w Bielczynach, Biskupicach, Boceniu, Chełmży, Chorabie, Cierpicach, Czarnowie, Dźwierznie, Górsku, Grabowcu, Grębocinie, Grodnie, Jedwabnie, Konieczynie, Lulkowie, Łążynie, Rogówku, Różankowie, Silnie, Szerokopasie, Witowężu, Zajączkowie, Zelgnie i wielu innych okolicznych miejscowościach, niemych świadkach martyrologii sprzed pół wieku. Coraz częściej też na terenie powiatu pojawiają się tablice związane z martyrologią narodu polskiego w czasach stalinizmu. Jedną z nich, poświęconą pamięci kapitana Mieczysława Szczepańskiego ps. "Dębina", jednego z 316 skoczków spadochronowych "cichociemnych", którzy zostali zrzućeni w 1944 r., skazanego w 1945 r. przez Okręgowy Sąd Wojskowy w Lublinie na karę śmierci, odsłonięto w Chełmży w 1997 r.

Atrakcje przyrodnicze

Jednak nie tylko pasjonaci historii i tropiciele tajemnic przeszłości znajdą dla siebie coś ciekawego na terenie obecnego powiatu toruńskiego. Już od wielu lat na tereny te przybywają także poszukiwacze tajemnic przyrody i ludzie kochający piękno natury.

Największą atrakcją dla nich są tutejsze rezerваты przyrody, obszary chronionego krajobrazu oraz liczne pomniki przyrody. Wśród rezerwatów przyrody na opisywanym terenie należy wymienić: założony w 1956 r. rezerwat przyrody "Las Piwnicki" z wielogatunkowym kompleksem lasu mieszanego, wśród którego napotkać można powalone pnie drzew, przywodzące na myśl Puszcę Białowieską oraz tylko częściowo leżący na terenie powiatu rezerwat ichtiologiczny "Rzeka Drwęca", chroniący wody Drwęcę i kilku jej dopływów z rybami łososiowatymi: łososiem, trocią, cętą i pstrągiem.

Walory turystyczne Powiatu Toruńskiego zyskały uznanie wielu stałych bywalców uprawiających różnorodne formy czynnego wypoczynku. Jest to miejsce dla miłośników turystyki aktywnej i pobytowej, turystów szukających miejsc znanych i nie odkrytych oraz tych wszystkich, którzy lubią historię i zabytki.

V. Zadania i instrumenty wdrażania, źródła finansowania Programu opieki nad zabytkami powiatu toruńskiego

Lp	Zadanie	Podmioty uprawnione do realizacji	Instrumenty wdrożeniowe	Źródła finansowania	Planowany termin
1	Ochrona zabytków, których	powiat	powiat	powiat	2019-2022

	właścicielem jest powiat toruński: wykonanie prac konserwatorskich i budowlanych budynku w Chełmży przy ul. Hallera 23 w siedzibie Zespołu Szkół w Chełmży.		współpraca: Wojewódzki Konserwator Zabytków		
2	Wnioskowanie do Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpis do rejestru zabytków budynku położonego w Chełmży przy ul. Hallera 25.	powiat	powiat	powiat	2019-2022
3	Systematyczne umieszczanie na zabytkach nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, znaków informacyjnych o tym, iż zabytek podlega ochronie.	powiat	powiat	powiat	2019-2022
4	Systematyczne umieszczanie na wybranych zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (lub przy tych zabytkach) informacji o historii zabytków – po uzyskaniu pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.	powiat	powiat	powiat	2019-2022
5	Współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków.	powiat	powiat	powiat	2019-2022
6	Popularyzacja ochrony zabytków w szkołach, instytucjach kultury: konkursy (organizowanie konkursów o historii i zabytkach powiatu toruńskiego „Skarby Powiatu Toruńskiego” dla wszystkich poziomów szkół: podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, wystawy, prezentacje wydawnictwa i publikacje. Inicjowanie aktywności społecznej, głównie młodzieży do opieki i patronów nad wybranymi obiektami zabytkowymi.	powiat	powiat współpraca: Wojewódzki Konserwator Zabytków, gminy, szkoły, Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Chełmży, parafie, właściciele zabytków i inni		praca ciągła
7	Wsparcie finansowe w miarę posiadanych środków prac przy obiektach zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ewidencji zabytków z terenu Powiatu Toruńskiego.	powiat	powiat	powiat	2019-2022
8	Udział w miarę posiadanych środków w programach wsparcia finansowego i merytorycznego właścicieli obiektów wpisanych do zabytków. Informowanie o obowiązujących przepisach prawnych, zasadach dofinansowania, wspieranie wiedza merytoryczną i administracyjną.	powiat	powiat, gminy, parafie, organizacje pozarządowe i inni	powiat	2019-2022
9	Przygotowanie informacji o ofercie kulturalnej i turystyczno-kulturalnej powiatu.	powiat	powiat, gminy, szkoły, Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Chełmży i inni	powiat	2019-2022
10	Udział w szkoleniach dotyczących ochrony zabytków i ewidencji	powiat	powiat	powiat	2019-2022

	kulturalnej.				
11	Monitorowanie postępu gmin w sprawie obowiązku założenia i prowadzenia przez gminy - gminnych ewidencji zabytków. Wysyłanie raz w roku zapytań do gmin	gminy	gminy	gminy	2019-2022

VI. Opis zadań zawartych w Programie opieki nad zabytkami

Powiat jest właścicielem części zespołu pałacowo-parkowego w Gronowie (tzn. łącznika pomiędzy internatem i salą gimnastyczną, internatu, sali gimnastycznej na działce nr 67/37 oraz działki nr 67/37 z dwoma dawnymi domkami mieszkalnymi wykorzystywanymi obecnie na archiwum szkolne. Ww. część zespołu użytkowana jest przez Zespół Szkół Centrum Kształcenia Ustawicznego w Gronowie.

Powiat jest także właścicielem budynku w Chełmży przy ulicy Hallera 23, w którym mieści się Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych. Budynek ujęty jest w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wskazany na liście przekazanej przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Burmistrzowi Miasta Chełmża do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków. Przez ostatnie kilka lat Starostwo Powiatowe w Toruniu przeprowadziło prace remontowo-konserwatorskie klatki schodowej, korytarzyka tzw. profesorskiego, auli w tym zabezpieczono witraże. Wymieniono także pokrycie dachu na sali gimnastycznej. W miarę posiadanych środków przewidziano dalsze prace remontowe. W skład obiektów Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych w Chełmży wchodzi także zabytkowy budynek sali gimnastycznej. Ochrony konserwatora wymaga będąca własnością Starostwa Powiatowego w Toruniu budynek z początku XX wieku w Chełmży przy ulicy Hallera 25 – dawna restauracja Villa Nova, który jest własnością powiatu i docelowo przeznaczony na siedzibę szkoły muzycznej. Obiekt wymaga wpisania na listę gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Umieszczenie na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków znaków informujących o ochronie zabytku.

W latach 2019-2022 zostaną zamieszczone standardowe znaki informacyjne na wybranych zabytkach nieruchomych po uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Umieszczanie na wybranych zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (lub przy tych zabytkach) informacji o historii zabytku – po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W latach 2019-2022 w miarę posiadanych środków finansowych, systematycznie zamieszczane będą na tablicach na wybranych zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (lub na specjalnych tablicach obok tych zabytków) informacje o historii zabytku. W pierwszej kolejności przewiduje się objęcie informacjami zabytków nieruchomych o dużej wartości historycznej: najstarsze kościoły, pałace, zespoły pałacowe i dworskie parki, cmentarze itp. Informacje zostaną umieszczone na tablicach w czterech językach: polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Powołanie społecznych opiekunów zabytków

Art.103. pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na powiat powołanie społecznych opiekunów zabytków. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, starosta ustanawia społecznego opiekuna zabytków, który współdziała z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i starostą w sprawach ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach. W powiecie toruńskim działają od 2007 roku społeczni opiekunowie zabytków.

Zadania i obowiązki społecznych opiekunów zabytków:

- 1) podejmowanie działań związanych z zachowaniem wartości zabytków utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie,
- 2) upowszechnianie wiedzy o zabytkach powiatu toruńskiego,
- 3) współdziałanie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków województwa Kujawsko-Pomorskiego i Starostą Toruńskim w sprawach ochrony zabytków i opieki nad tymi zabytkami,

- 4) informowanie o przepisach z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 5) informowanie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków województwa Kujawsko-Pomorskiego i Starosty Toruńskiego o przypadkach dewastacji, naruszenia ich stanu lub samoistnych działaniach wpływających na niszczenie i dewastację zabytków na terenie powiatu toruńskiego,
- 6) składanie do 31 stycznia każdego roku uwag, wniosków i informacji z działalności za miniony rok do Starosty Toruńskiego.

Popularyzacja ochrony zabytków w szkołach i poza nimi: prezentacje, wystawy, konkursy (dla uczniów szkół na temat zabytków), wydawnictwa i publikacje.

Istotnym zadaniem jaki określił w niniejszym Programie powiat toruński jest popularyzacja ochrony zabytków w szkołach i wśród pozostałych mieszkańców powiatu.

Założono w tym celu:

- kontynuowanie organizowania przez powiat toruński konkursów dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych z zakresu wiedzy o historii i zabytkach powiatu toruńskiego pt. „Skarby Powiatu Toruńskiego”,
- przeprowadzanie pokazów, wystaw i innych form popularyzacji tego zadania,
- wydawanie publikacji popularyzujących wiedzę o zabytkach, historii powiatu, druku ulotek, artykułów itp.

W realizacji zadania powiat toruński będzie współpracował z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, gminami, organizacjami pozarządowymi, wydawnictwami, autorami zdjęć i tekstów historycznych, parafiami, prywatnymi właścicielami obiektów zabytkowych.

Udział w programach wsparcia finansowego i merytorycznego dla właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Powiat w ramach posiadanych środków finansowych, będzie uczestniczył w programach, które mają na celu ochronę zabytków z terenu powiatu toruńskiego, zwiększenie ich atrakcyjności dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych. Wspierał będzie inicjatywy sprzyjające wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

Przygotowanie informacji o ofercie kulturowej i turystyczno – kulturowej powiatu.

W latach 2019-2022 kontynuowane będą działania związane z przygotowaniem corocznej informacji o ofercie kulturowej i turystyczno–kulturowej powiatu toruńskiego.

Przy realizacji tego zadania powiat będzie współdziałał z instytucjami kultury, gminami, współwłaścicielami obiektów zabytkowych, organizacjami pozarządowymi, parafiami, itp.

Udział w szkoleniach dotyczących ochrony zabytków i edukacji kulturalnej

Pracownicy powiatu oraz społeczni opiekunowie zabytków zajmujący się zadaniami z zakresu kultury i ochrony zabytków, a także promocją i rozwojem turystycznym uczestniczyć będą w organizowanych szkoleniach na temat ochrony zabytków i edukacji kulturalnej. Szkolenia poprawią stan wiedzy o ochronie zabytków, umożliwią zapoznanie się z zadaniami w zakresie ich ochrony i opieki nad nimi oraz warunkami i sposobem finansowania planowanych zadań wynikających z Programu, technikami komunikowania się z właścicielami zabytków i przyczyniać się będą do lepszego ich wykorzystania dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

W oparciu o dane z poszczególnych gmin wchodzących w skład powiatu toruńskiego należy stwierdzić, iż:

Zgodnie z art. 22. ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.) wójt (burmistrz, prezydent miasta) zobowiązany jest prowadzić gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Natomiast w punkt 5 tegoż artykułu został określony zakres gminnej ewidencji:

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gmina Miasta Chełmża nie prowadzi gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków. Do chwili obecnej Rada Miasta nie podjęła uchwały w sprawie przyjęcia gminnej ewidencji zabytków. Gmina powołuje się na rejestr zabytków nieruchomych prowadzony przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz ewidencję zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków w katalogu zabytków dla powiatu toruńskiego ziemskiego.

Gmina Obrowo nie prowadzi gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych. Rada Gminy nie przyjęła uchwały w sprawie przyjęcia gminnej ewidencji zabytków.

Gmina Lubicz sporządziła gminną ewidencję zabytków nieruchomych dla Gminy Lubicz w latach 2012-2013. Do tego czasu nie są kontynuowane prace nad opracowaniem ww. ewidencji. Bazuje na ewidencję zabytków nieruchomych wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków w katalogu zabytków powiatu toruńskiego prowadzonego przez Kujawsko-Pomorskiego Konserwatora Zabytków.

Gmina Chełmża ma przygotowaną gminną ewidencję zabytków nieruchomych, ale jeszcze Rada Gminy nie podjęła uchwały w sprawie jej przyjęcia.

Gmina Czernikowo nie prowadzi gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych sporządzanych na podstawie art. 22 ust. 1, pkt 5 ustawy o ochronie zabytków.

Gmina Wielka Nieszawka. Do chwili obecnej Rada Gminy nie podjęła uchwały w sprawie przyjęcia gminnej ewidencji zabytków. Z informacji przekazanej przez pracownika referatu promocji i sportu Wójt Gminy Wielka Nieszawka prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych sporządzanych na podstawie art. 22 ust. 1, pkt 5 ustawy o ochronie zabytków.

Gmina Łubianka nie prowadzi gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych sporządzanych na podstawie art. 22 ust. 1, pkt 5 ustawy o ochronie zabytków.

Gmina Zławieś Wielka nie prowadzi gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych sporządzanych na podstawie art. 22 ust. 1, pkt 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.). Do opracowania Programu opieki nad zabytkami gmina Zławieś Wielka przystąpi w 2019 roku.

Gmina Łysomice nie założyła gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych sporządzanych na podstawie art. 22 ust. 1, pkt 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nie zostało wydane zarządzenie ani nie została podjęta uchwała w sprawie założenia i prowadzenia przedmiotowej ewidencji.

Wykaz zabytków archeologicznych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków dla powiatu toruńskiego prowadzonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu znajduje się na stronie internetowej powiatu www.powiattorunski.pl oraz www.torun.wkz.gov.pl

VII. Ocena realizacji Programu

Program przyczyni się do zachowania i ochrony zabytków z obszaru powiatu toruńskiego wpisanych do rejestru i ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Oznakowanie istniejących zabytków, upowszechnianie informacji historycznych o zabytkach, ustanowienie społecznych opiekunów zabytków przyczyni się do większej dbałości o nie i lepszej opieki, wspierania prac konserwatorskich i inwestycji chroniących wartości zabytkowe obiektów oraz do udziału w programach ochrony zabytków.

Dalszym efektem programu będzie podniesienie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego, aktywizacją samorządów i ludności do wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego.

VIII. Podsumowanie

W realizacji Powiatowego Programu Opieki Nad Zabytkami wykorzystane zostaną instrumenty ogólne określone w programach rządowych i wojewódzkich oraz w innych dokumentach o charakterze planistycznym i strategicznym, narzędzia i środki własne Starostwa Powiatowego w Toruniu, a także partnerów uczestniczących w realizacji programu tzn. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu państwowych i samorządowych instytucji kultury, jednostek samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych, fundacji, stowarzyszeń oraz kościołów.

Zakłada się, że cele nakreślone w Programie Opieki Nad Zabytkami będą osiągnięte w wyniku szerokiej współpracy władz powiatu toruńskiego z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Toruniu, jednostkami samorządu terytorialnego oraz organizacjami i związkami, których działania obejmują ochronę walorów kulturowych i krajobrazowych.

Powiat toruński będzie w miarę posiadanych środków budżetowych wspierał prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, modernizacyjne prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru bądź ewidencji zabytków.

Program finansowania tej strefy można podzielić na:

1. Źródła publiczne:

- budżet państwa,
- budżet jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli.

2. Źródła prywatne:

- środki osób prywatnych,
- organizacji pozarządowych,
- fundacji i stowarzyszeń,
- kościołów.

IX. Monitoring działań Programu

Zgodnie z art. 87 ust. 5 z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.) za monitorowanie realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Toruńskiego odpowiada Zarząd Powiatu, który co dwa lata sporządza sprawozdanie i przedstawia je Radzie Powiatu.

Za wdrożenie realizacji i monitoring Programu odpowiada Wydział Edukacji i Spraw społecznych Starostwa Powiatowego w Torunia.

X. Literatura:

1. Strona internetowa Powiat Toruński www.powiattorunski.pl
2. Roczniki Głównego Urzędu Statystycznego.
3. <http://www.torun.wkz.gov.pl> - ewidencja Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Toruniu.
4. <http://www.icimss.edu.pl>

Załącznik Nr 1 do Załącznika Nr 1

**Wykaz zabytków archeologicznych
i nieruchomości uwzględnionych w ewidencji zabytków dla powiatu toruńskiego**

Na podstawie ewidencji zabytków archeologicznych i nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków dla powiatu toruńskiego prowadzonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu oraz gminnych ewidencji zabytków

GMINY POWIATU TORUŃSKIEGO

Gmina Chełmża

Gmina	Miejscowość	Obiekt/Adres	Czas powstania	Data decyzji	Nr rejestru zabytków	Uwagi
CHEŁMŻA	BRĄCHNÓWKO	Zespół pałacowo-parkowy – pałac	po 1870	30.11.1995.	A/89/1	d. nr woj. toruńskiego 670
CHEŁMŻA	BRĄCHNÓWKO	Zespół pałacowo-parkowy – park	po 1870	30.11.1995.	A/89/2	d. nr woj. toruńskiego 670
CHEŁMŻA	DŹWIERZNO	Kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP	ok. 1300, XVII w., 1864 dobudow a wieży	30.04.1966.	A/408	d. nr woj. toruńskiego A/15/160
CHEŁMŻA	GRODNO	Osiedle obronne ludności kultury łuźckiej grodzisko wczesno-średniowieczne, fol-wark krzyżacki		28.12.1999.	C/153	d. nr woj. kuj.-pom. A/17

CHEŁMŻA	GRZYWNA	Kościół paraf. pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej	XIII/XIV w.	13.07.1936.	A/355	d. nr woj. toruńskiego A/186/91
CHEŁMŻA	KIELBASIN	Kościół paraf. pw. Narodzenia NMP	XIV w.	28.01.1930.	A/373	d. nr woj. toruńskiego A/117/50
CHEŁMŻA	KOŃCZEWICE	Zespół pałacowo-parkowy - pałac	XIX-XX w.	11.01.2001.	A/32	
CHEŁMŻA	KOŃCZEWICE	Zespół pałacowo-parkowy – park o pow. ok. 1,09 ha	XIX-XX w.	11.01.2001.	A/32	
CHEŁMŻA	KOŃCZEWICE	Zespół pałacowo-parkowy – ogrodzenie z bramą główną wjazdową	XIX-XX w.	11.01.2001.	A/32	
CHEŁMŻA	NAWRA	Kościół paraf. pw. św. Katarzyny	XIV w.	13.07.1936.	A/249	d. nr woj. toruńskiego A/187/92
CHEŁMŻA	NAWRA	Pałac	1798-1805, 1870-1871, 1940-1941	27.08.1929.	A/284	d. nr woj. toruńskiego A/101/30

CHEŁMŻA	NAWRA	Karczma	XVIII w.	06.12.1957.	A/1375	d. nr woj. toruńskiego A/399/128
CHEŁMŻA	NAWRA	Grodzisko średnio- wieczne		16.09.1965.	C/33	d. nr woj. toruńskiego C/26/17
CHEŁMŻA	PLUSKOWĘSY	Zespół pałacowo-parkowy - pałac	po 1860 r.	09.12.1978.	A/912/1	d. nr woj. toruńskiego 329
CHEŁMŻA		Zespół pałacowo-parkowy. - park	poł. XIX w.	10.07.1990.	A/912/2	d. nr woj. toruńskiego 605
CHEŁMŻA	ZAJĄCZKOWO	Ruiny kościoła z otoczeniem w granicach działki nr 112/1		01.02.2007.	A/1267	

Miasto Chełmża

Gmina	Miejscowość	Obiekt/Adres	Czas powstania	Data decyzji	Nr rejestru zabytków	Uwagi
CHEŁMŻA	CHEŁMŻA	Kościół pokatedralny pw. Św. Trójcy	XIII, XIV,XV, XVII w.	17.10.1929. 29.12.1952	A/381	d. nr woj. toruńskiego A/100/29 wpis kościoła z wyposażeniem wnętrza d. nr woj. toruńskiego A/276/114
CHEŁMŻA	CHEŁMŻA	Kościół pw. św. Mikołaja	XIII/XIV w., 1850 – wieża 1858 - transept	02.05.1966.	A/407	d. nr woj. toruńskiego A/16/161
CHEŁMŻA	CHEŁMŻA	Cmentarz paraf. rzym.-kat., ul. Chełmińska, o pow. 1,008 ha „tzw. stary”	poł. XIX w.	03.10.1991.	A/213	d. nr woj. toruńskiego 556
CHEŁMŻA	CHEŁMŻA	Cmentarz paraf. rzym.-kat. ul. Chełmińska. – mauzoleum Zawiszów Czarnych	1879	03.10.1991.	A/213	d. nr woj. toruńskiego 556
CHEŁMŻA	CHEŁMŻA	Cmentarz paraf. rzym.-kat. ul. Chełmińska. – mauzoleum Kalksteinów	1858-1862	03.10.1991.	A/213	d. nr woj. toruńskiego 556

CHEŁMŹA	CHEŁMŹA	Budynek mieszkalny, ul. Chełmińska 2	1880-1885	24.09.1992.	A/152	d. nr woj. toruńskiego 631
CHEŁMŹA	CHEŁMŹA	Budynek mieszkalny, ul. Chełmińska 8	1901	25.02.1992.	A/157	d. nr woj. toruńskiego 625
CHEŁMŹA	CHEŁMŹA	Zespół zabudowy magistratu, ob. Urząd Miasta, ul. Gen. J. J. Hallera 2, działka nr 77 - ratusz	1897-1900, po 1929 r.	18.10.2016.	A/1706	
CHEŁMŹA	CHEŁMŹA	Zespół zabudowy magistratu, ob. Urząd Miasta – mur ogrodzeniowy z bramą wjazdową od ul. Gen. J. Hallera	1897-1900, po 1929 r.	18.10.2018.	A/1706	
CHEŁMŹA	CHEŁMŹA	Zespół zabudowy magistratu, ob. Urząd Miasta – bryła oraz elewacje frontowe tzw. małego ratusza, ul. Gen. J. Hallera 2	1897-1900, po 1929 r.	18.10.2018.	A/1706	

CHEŁMŻA	CHEŁMŻA	Wodociągowa wieża ciśnień, ul. Paderewskiego 20	1900	20.08.2007.	A/1329	
CHEŁMŻA	CHEŁMŻA	Budynek z oficynami, ul. Gen. Sikorskiego 28	k. XIX w.	21.10.1992.	A/151	d. nr woj. toruńskiego 632
CHEŁMŻA	CHEŁMŻA	Willa, ul. Gen. Sikorskiego 36	ok. 1882, 1911	17.11.2005.	A/899	
CHEŁMŻA	CHEŁMŻA	Grodzisko „Archidiakonka” wczesnośredniowieczne		16.09.1965.	C/31	d. nr woj. toruńskiego C/22/13
CHEŁMŻA	CHEŁMŻA	Budynek przy ul. Hallera 23 (ZS Ponadpodstawowych w Chełmży)	1908-1910 r.			

Gmina Czernikowo

Gmina	Miejscowość	Obiekt/Adres	Czas powstania	Data decyzji	Nr rejestru zabytków	Uwagi
CZERNIKOWO	CZERNIKOWO	Kościół paraf. pw. św. Bartłomieja	ok. 1370,	09.09.1964.	A/707	d. nr woj. włocławskiego A/58/493

			pocz. XVII w.			
				17.02.1981.		
CZERNIKOWO	KIJASZKOWO	Park dworski	XVIII/XIX w.	07.03.1991	A/997	d. nr woj. włocławskiego 277/A
CZERNIKOWO	MAZOWSZE	Kościół paraf. pw. św. Marcina	1900	26.10.1998.	A/53	d. nr woj. włocławskiego 417/A
CZERNIKOWO	MAZOWSZE	Mur ogrodzeniowy przy kościele pw. św. Marcina	1900	26.10.1998.	A/53	d. nr woj. włocławskiego 417/A
CZERNIKOWO	MAZOWSZE	Starodrzew otaczający kościół pw. św. Marcina	1900	26.10.1998.	A/53	d. nr woj. włocławskiego 417/A
CZERNIKOWO	STEKLIN	Zespół dworsko-parkowy - dwór	poł. XIX w.	11.01.1988.	A/999	d/ nr woj. włocławskiego A/250
CZERNIKOWO	STEKLIN	Zespół dworsko-parkowy - park	poł. XIX w.	11.01.1988.	A/999	
CZERNIKOWO	STEKLIN	Zespół dworsko-parkowy. - spichlerz	poł. XIX w.	11.01.1988.	A/999	

CZERNIKOWO	STEKLINEK	Zespół dworsko-parkowy - dwór	poł. XIX w.	11.01.1988.	A/998	d. nr woj. włocławskiego A/251
CZERNIKOWO	STEKLINEK	Zespół dworsko-parkowy. - park	poł. XIX w.	11.01.1988.	A/998	d. nr woj. włocławskiego A/251
CZERNIKOWO	STEKLINEK	Zespół dworsko-parkowy – obora (stajnia) ze spichlerzem	l. 30-te XX w.	11.01.1988.	A/998	d. nr woj. włocławskiego A/251
CZERNIKOWO	WŁĘCZ	Drewniana chata kantora	2 ćw. XIX w. (przed 1851 r.)	09.05.2018.	A/1742	Decyzja nie- prawomocna, w odwołaniu
CZERNIKOWO	WŁĘCZ	Cmentarz ewangelicki na gruncie cmentarza menonickiego z ok. 1630 r., wraz z działką nr 41	1 poł. XIX w.	09.05.2018.	A/1742	
CZERNIKOWO	WŁĘCZ	Dzwonnica murowana	pocz. XX w.	09.05.2018.	A/1742/3	

Gmina Lubicz

Gmina	Miejscowość	Obiekt/Adres	Czas powstania	Data decyzji	Nr rejestru zabytków	Uwagi
LUBICZ	GRĘBOCIN	Kościół poewangelicki z urządzeniem wnętrza	XIV w.	30.04.1930. 07.10.1954.	A/377	d. nr woj. toruńskiego A/115/38; A/383/170
LUBICZ	GRĘBOCIN	Dom mieszkalny, ul. Dworcowa 64	pocz. XX w.	04.11.1986.	A/229	d. nr woj. toruńskiego 507
LUBICZ	GRONÓWKO	Park o pow. 4,5 ha	k. XIX w.	09.09.1985.	A/608	d. nr woj. toruńskiego 493
LUBICZ	GRONOWO	Kościół paraf. pw. św. Mikołaja Bpa	XIV, XVII w.	13.07.1936.	A/356	d. nr woj. toruńskiego A/185/90
LUBICZ	GRONOWO	Pałac	1918	04.04.2000.	A/22	
LUBICZ	GRONOWO	Park o pow. ok. 3,0 ha	XIX/XX w.	14.12.1984.	A/614	d. nr woj. toruńskiego 459
LUBICZ	GRONOWO	Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy: grodzisko, osada podgrodowa		28.08.2003.	C/157	

LUBICZ	GRONOWO	Kaplica grobowa rodziny von Wolff z Gronowa na działce nr 1162	ok. 1860 r.	13.12.2017.	A/1734	
LUBICZ	JEDWABNO	Dwór	k. XVIII w.	30.12.1985.	A/247	d. nr woj. toruńskiego 500
LUBICZ	JEDWABNO	Park o pow. 5,97 ha	k. XIX w.	07.06.1984.	A/247	d. nr woj. toruńskiego 558
LUBICZ	JEDWABNO	Grodzisko wczesno-średniowieczne		15.09.1965.	C/29	d. nr woj. toruńskiego C/20/11
LUBICZ	LUBICZ DOLNY	Zespół Młyna – młyn pszenny z magazynami mąki i otrą na działce nr 826	1917-1918 r., częściowo XIX w., przebud. po 1918 r.	29.01.2009.	A/1405	
LUBICZ	LUBICZ DOLNY	Zespół Młyna – magazyn zbożowy (Getreidespeicher) na działce nr 832/2	XIX/XX w.	29.01.2009.	A/1405	
LUBICZ	LUBICZ DOLNY	Zespół Młyna – willa dyrektora na działce nr 828	1909-1910 r.	29.01.2009.	A/1405	
LUBICZ	LUBICZ DOLNY	Budynek mieszkalny z Zespołu Młyna na działce nr 826	ok. 1920 r.	29.01.2009.	A/1405	

LUBICZ	MŁYNIEC II	Kościół filialny pw. św. Ignacego Loyoli wraz z wnętrzem, drewniany	1 poł. XVIII w.	04.11.1953.	A/131	d. nr woj. toruńskiego A/291/117
LUBICZ	ROGOWO	Kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. paraf. p.w. Podwyższenia Krzyża Św. z urządzeniem wnętrza	XIV w.	30.04.1930.	A/375	d. nr woj. toruńskiego A/118/40
LUBICZ	ZŁOTORIA	Kościół paraf. p.w. Św. Wojciecha	1906	03.09.2003.	A/114	
LUBICZ	ZŁOTORIA	Ogrodzenie cmentarza przykościelnego	1906	03.09.2003.	A/114	
LUBICZ	ZŁOTORIA	Kapliczka na terenie cmentarza	1906	03.09.2003.	A/114	
LUBICZ	ZŁOTORIA	Ruiny zamku	2 poł. XIV w.	03.03.1936.	A/1722	

Gmina Łubianka

Gmina	Miejscowość	Obiekt/Adres	Czas powstania	Data decyzji	Nr rejestru zabytków	Uwagi
ŁUBIANKA	BIERZGŁOWO	Kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP	XIV w.	19.03.1930.	A/378	d. nr woj. toruńskiego A/111/35
ŁUBIANKA	BIERZGŁOWO	Wiatrak typu koźlak wraz z działką nr 110/1, drewniany	k. XIX w.	17.11.2009.	A/1541	
ŁUBIANKA	BISKUPICE	Kościół paraf. pw. św. Marii Magdaleny	1794	30.04.1966.	A/409	d. nr woj. toruńskiego A/14/159
ŁUBIANKA	PIGŻA-LESZCZ	Grodzisko późno-średniowieczne		22.10.2003.	C/159	
ŁUBIANKA	PRZECZNO	Kościół paraf. pw. Podwyższenia Krzyża Św.	ok. 1300	13.07.1936.	A/250	d. nr woj. toruńskiego A/190/94
ŁUBIANKA	PRZECZNO	Ogrodzenie wokół cmentarza przy Kościele paraf. pw. Podwyższenia Krzyża Św.	XVIII-XIX	19.10.2018.	A/1750	
ŁUBIANKA	PRZECZNO	Gródek stożkowaty późnośredniowieczny		15.09.1965.	C/20	d. nr woj. toruńskiego C/11/5
ŁUBIANKA	WARSZEWICE	Pałac	poł. XIX w.	19.12.1996.	A/79	d. nr woj. toruńskiego A/683/1

ŁUBIANKA	WARSZEWICE	Relikty parku w granicach działek nr 78/11, 78/12	poł. XIX w.	19.12.1996.	A/79	d. nr woj. toruńskiego A/683/2
ŁUBIANKA	WYBCZ	Zespół pałacowo-parkowy: pałac	1858-1861	13.11.2007.	A/1339	
ŁUBIANKA	WYBCZ	Zespół pałacowo-parkowy - park	2 poł. XIX w.	13.11.2007.	A/1339	
ŁUBIANKA	ZAMEK BIERZGŁOWSKI	Zamek pokrzyżacki	XIII, XIV w.	04.04.1930. 16.10.1957.	A/575	d. nr woj. toruńskiego A/112/36 d. nr woj. bydgoskiego A/384 (stary rejestr)

Gmina Łysomice

Gmina	Miejscowość	Obiekt/Adres	Czas powstania	Data decyzji	Nr rejestru zabytków	Uwagi
ŁYSOMICE	GOSTKOWO	Kościół paraf. pw. Wniebowzięcia NMP	XIII/XIV w., XVI w., 1925	02.05.1966.	A/315	d. nr woj. toruńskiego A/17/162

ŁYSOMICE	KOWRÓZ	Spichlerz z założenia podworskiego oraz położona pod spichlerzem część działki nr 12/38	ok. 1870-1885 r.	07.09.2012.	A/1616	
ŁYSOMICE	OSTASZEWO	Kaplica grobowa rodziny von Wegner z przyległą od północy kryptą grobową, na działce nr 53/3	2 poł. XIX w.	26.03.2018.	A/1740	ob. kaplica Parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Grzywnie
ŁYSOMICE	OSTASZEWO	Park o pow. 6,42 ha	2 poł. XIX w.	14.12.1984.	A/318	d. nr woj. toruńskiego 460
ŁYSOMICE	PAPOWO TORUŃSKIE	Kościół paraf. pw. św. Mikołaja	XIII/XIV w.	13.07.1936.	A/316	d. nr woj. toruńskiego A/188/93
ŁYSOMICE	ŚWIERCZYNKI	Kościół paraf. p.w. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty	1 poł. XIV w., pocz. XVI w.	13.07.1936.	A/317	d. nr woj. toruńskiego A/191/95
ŁYSOMICE	TURZNO	Dwór	poł. XIX w.	06.12.1957	A/904	d. nr woj. toruńskiego A/400/129
ŁYSOMICE	TURZNO	Park	1 poł. XIX w.	30.12.1985.	A/904	d. nr woj. toruńskiego 502
ŁYSOMICE	TURZNO	Pawilon neogotycki	XIX w.	21.07.1970.	A/904	d. nr woj. toruńskiego. A/39/164

Gmina Obrowo

Gmina	Miejscowość	Obiekt/Adres	Czas powstania	Data decyzji	Nr rejestru zabytków	Uwagi
OBROWO	DOBRZEJEWICE	Kościół paraf. pw. św. Warzyńca	1891-1893 r.	12.01.2010	A/1548	
OBROWO	DOBRZEJEWICE	Ogrodzenie terenu przykościelnego z bramą	k. XIX w.	12.01.2010	A/1548	
OBROWO	ŁĄŻYN	Dwór	XVII, XVIII, XIX w.	23.08.1982	A/547	d. nr woj. toruńskiego 406
OBROWO	ŁĄŻYN	Park o pow. 6,20 ha	poł. XIX w.	06.09.1982	A/548	d. nr woj. toruńskiego 408
OBROWO	ŁĄŻYN	Kościół paraf. pw. św. Ap. Piotra i Pawła	1848, 1938-1955	03.04.2007	A/1277	
OBROWO	ŁĄŻYN	Cmentarz przykościelny w granicach ogrodu	XIX w.	03.04.2007	A/1277	
OBROWO	OBROWO	Dwór, ob. Urząd Gminy, Aleja Lipowa 27, działka nr 141/15	XVIII/XIX w., przebud. częściowo 1898r	12.12.2011	A/1605	

OBROWO	OBROWO	Park o pow. 0,7 ha	k. XIX w.	14.12.1984	A/613	d. nr woj. toruńskiego 462
OBROWO	SILNO	Komora celna, ob. budynek gospodarczy Ośrodka Harcerskie- go Komendy Hufca ZHP w Toruniu	4 ćw. XIX w.	30.12.2005	A/903	

Gmina Wielka Nieszawka

Gmina	Miejscowość	Obiekt/Adres	Czas powstania	Data decyzji	Nr rejestru zabytków	Uwagi
WIELKA NIESZAWKA	MAŁA NIESZAWKA	Kaplica mennonicka, ob. kościół rzym.-kat. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa z otoczeniem o pow. ok. 897 m ²	1890	07.07.1994.	A/108	d. nr woj. toruńskiego 656
WIELKA NIESZAWKA	MAŁA NIESZAWKA	Cmentarz jeńców wojennych z II wojny światowej	1945	01.06.1987.	A/1519	
WIELKA NIESZAWKA	MAŁA NIESZAWKA	Ruiny zamku	pol. XIII w.	26.08.1935.	C/11	d. nr woj. toruńskiego A/153/69

Gmina Zławieś Wielka

Gmina	Miejscowość	Obiekt/Adres	Czas powstania	Data decyzji	Nr rejestru zabytków	Uwagi
ZŁAWIEŚ WIELKA	CZARNOWO	Kościół paraf. pw. św. Marcina	XIII/XIV w.	13.07.1936.	A/288	d. nr woj. toruńskiego A/184/89
ZŁAWIEŚ WIELKA	CZARNOWO	Dzwonnica drewniana wraz z szkieletową kruchtą wbudowaną z gotyckie przypory przy kościele paraf. pw. św. Marcina	pocz. XVIII w.	25.07.2013.	A/1639	
ZŁAWIEŚ WIELKA	CZARNOWO	Cmentarz katolicki o pow. 0,54 ha	1873	06.09.1990.	A/219	d. nr woj. toruńskiego 541
ZŁAWIEŚ WIELKA	CZARNOWO	Grodzisko wczesno-średniowieczne		15.09.1965.	C/21	d. nr woj. toruńskiego C/12/6
ZŁAWIEŚ WIELKA	CZARNOWO-KAMIENIEC	Osada obronna łużycka		22.10.2003.	C/160	
ZŁAWIEŚ WIELKA	GÓRSK	Kościół ewangelicki z urządzeniem wnętrza, ob. rzym.-kat. pw. Podwyższenia Krzyża Św.	1661-1687	28.01.1930.	A/289	d. nr woj. toruńskiego A/113/37

ZŁAWIEŚ WIELKA	GÓRSK	Cmentarz katolicki, d. ewangelicki o pow. 1,03 ha przy kościele	XVII w.	06.09.1990.	A/218	d. nr woj. toruńskiego 542
ZŁAWIEŚ WIELKA	GÓRSK	Stanowisko archeologiczne		28.09.1965.	C/33/21	
ZŁAWIEŚ WIELKA	ŁĄŻYN	Cmentarz paraf. rzym.-kat. o pow. 1,07 ha	XVII w.	06.09.1990.	A/220	d. nr woj. toruńskiego 540
ZŁAWIEŚ WIELKA	ŁĄŻYN	Kościół paraf. pw. św. Walentego	1898-1899	06.09.1990.	A/220	d. nr woj. toruńskiego 540
ZŁAWIEŚ WIELKA	ŁĄŻYN	Kaplica	1882	06.09.1990	A/220	d. nr woj. toruńskiego 540
ZŁAWIEŚ WIELKA	PĘDZEWO	Cmentarz poewangelicki o pow. 0,4 ha	poł. XIX w.	28.01.1991.	A/217	d. nr woj. toruńskiego 543
ZŁAWIEŚ WIELKA	PĘDZEWO	Kaplica, ob. kościół filialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	1843	28.01.1991.	A/217	d. nr woj. toruńskiego 543
ZŁAWIEŚ WIELKA	PĘDZEWO	Ogrodzenie cmentarza	1843	28.01.1991.	A/217	d. nr woj. toruńskiego 543
ZŁAWIEŚ WIELKA	PRZYSIEK	Dwór	1739, XIX/XX w.	23.04.1957.	A/500	d. nr woj. toruńskiego A/363/123
ZŁAWIEŚ WIELKA	PRZYSIEK	Młyn		23.04.1957.	A/500	nie istnieje
ZŁAWIEŚ WIELKA	PRZYSIEK	Dom mieszkalny	XVIII w.	23.04.1957.	A/500	d. nr woj. toruńskiego A/363/123

ZŁAWIEŚ WIELKA	PRZYSIEK	Browar	XVIII w.	23.04.1957.	A/500	d. nr woj. toruńskiego A/363/123
ZŁAWIEŚ WIELKA	PRZYSIEK	Park dworski wraz z otoczeniem oraz elementami małej architektury: ławka, basen z fontanną, schody, mostek, ogrodzenie z brama- mi, w granicach działek nr 277/18 i część 277/12	k. XIX w.	19.05.2005.	A/504	
ZŁAWIEŚ WIELKA	RZĘCZKOWO	Grodzisko (stan. 2) wczesnośredniowieczne		14.09.1965.	C/16	d. nr woj. toruńskiego C/24/15
ZŁAWIEŚ WIELKA	RZĘCZKOWO	Grodzisko (stan. 1) wczesnośredniowieczne		14.09.1965.	C/17	d. nr woj. toruńskiego C/10/2
ZŁAWIEŚ WIELKA	SKŁUDZEWO	Zespół dworsko-parkowy - dwór	3 ćw. XIX w.	08.04.1991.	A/168/1	d. nr woj. toruńskiego 613
ZŁAWIEŚ WIELKA	SKŁUDZEWO	Zespół dworsko-parkowy. – budynek gospodarczy	3 ćw. XIX w.	08.04.1991.	A/168/2	d. nr woj. toruńskiego 613

ZŁAWIEŚ WIELKA	SKŁUDZEWO	Zespół dworsko-parkowy. - hydrofornia	3 ćw. XIX w.	08.04.1991.	A/168/3	d. nr woj. toruńskiego 613
ZŁAWIEŚ WIELKA	SKŁUDZEWO	Zespół dworsko-parkowy – park o pow. ok. 4,0 ha	3 ćw. XIX w.	08.04.1991.	A/168/4	d. nr woj. toruńskiego 613
ZŁAWIEŚ WIELKA	SKŁUDZEWO	Gródek stożkowaty późnośredniowieczny		14.09.1965.	C/13	d. nr woj. toruńskiego C/2/60
ZŁAWIEŚ WIELKA	ZŁAWIEŚ WIELKA	Kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. paraf. pw. św. Stanisława Kostki	1895-1896 r., wieża 1908 r.	11.12.2014.	A/1671	
ZŁAWIES WIELKA	ZŁAWIEŚ WIELKA	Cmentarz przykościelny wraz z działkami nr 164/2, 165/1	k. XIX w.	11.12.2014.	A/1671	

Dane: Informacja pochodząca z rejestru zabytków nieruchomych i ewidencji zabytków zamieszczonych w BIP-ie Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu